
УДК 811.161'276.6:62

Людмила Туровська

Інститут української мови НАН України, м. Київ

УКРАЇНСЬКЕ ТЕРМІНОЗНАВСТВО ХХІ ст.: ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ДОСЛІДЖЕНЬ*

У статті подано коротку характеристику основних напрямів наукових пошуків в українському термінознавстві на початку ХХІ ст.; виокремлено традиційний (системно-структурний), функціонально-комунікативний та когнітивний вектори досліджень. Зазначено, що важливою проблемою сучасного термінознавства є практичний аспект.

Ключові слова: українське термінознавство, традиційне термінознавство, когнітивний напрям, функціонально-комунікативний напрям, термінологічний словник.

Дослідження природи терміна зближує мовознавство не лише з різними галузями наукових знань, але й з різними сферами виробничої практики, оскільки жодна сфера людської діяльності не здатна обійтися без чітко випрацьованого, логічно вмотивованого, зрозумілого термінологічного апарату. Одним із першочергових завдань українського термінознавства є вивчення історії формування національних терміносистем, поглиблення теорії терміна, його місця в системі літературної мови, співвідношення національних і міжнародних компонентів у сучасних терміносистемах, шляхи їх творення та збагачення.

Для початку ХХІ ст. характерне зацікавлення термінологів не лише проблемами традиційного напрямку наукових пошуків, але й зростання ваги функціонально-комунікативного та когнітивного термінознавства. Коротко зупинимося на основних тенденціях наукових пошуків українських термінологів.

Традиційне / системно-структурне українське термінознавство сьогодні активно розвиває семасіологічний

© Л.В. ТУРОВСЬКА, 2018

аспект, що передбачає дослідження проблем, пов'язаних із вивченням семантики, зокрема кореляції понять і значень, та семантичним розвитком термінів, семантичних явищ і лексико-семантичних відношень (полісемії, омонімії, синонімії, антонімії, гіперо-гіпонімії, уніфікації термінів тощо).

Загальне термінознавство початку ХХІ ст. в українському лінгвістичному просторі розвивається лише на ґрунті галузевого термінознавства та потребує фундаментальних досліджень, оскільки наявні праці мають фрагментарний характер і не можуть задовольнити всіх термінознавчих потреб нового століття [9].

Можемо констатувати, що наразі системно-структурний напрям представлений кількома векторами досліджень:

- *поглиблення теорії дефініції, семантичної теорії терміна*, наприклад, у працях Р.І. Дудка, І.С. Івашкевич;

- *вивчення мотиваційних особливостей термінів*, наприклад, у дисертаціях А.П. Грицевої, Н.С. Рибалки;

- *характеристика семної структури терміна на основі методик сіткового моделювання та компонентного аналізу термінів*, яким присвячено дослідження О.І. Гутиряк, М.М. Бондарчук, О.Ю. Малюк, Л.В. Ярової, Р.І. Монастирської, Т.В. Михайлової, Н.І. Пасічник, Д.В. Теглівець, Я.Ю. Манжос [7];

- *вивчення типів термінологічної синонімії, метафори та полісемічних відношень у термінологічній лексиці*, зокрема у дисертаціях О.А. Мартиняк, І.І. Ворони, О.П. Винник, О.М. Кримець, О.С. Білки, Н.А. Ляшук, О.Ю. Радченко;

- *зацікавлення проблемами семасіологічного термінознавства посилюється також у напрямі діяхронного й синхронного вивчення семантики терміна в лінгвопрагматичному та власне конотативно-оцінному аспектах* у працях Д.П. Шапран, Д.Ю. Сизонова, А.В. Мороз, В.В. Турчин;

- *окрему групу становлять розвідки, присвячені проблемам вивчення етимології галузевих терміоодиноць та власне семантичному розвитку терміна на тлі історії формування терміносистеми* (дисертації Т.В. Лепехи, М.В. Дмитрук, Н.О. Яценко);

- *комплексне вивчення термінологій передбачає тісний взаємозв'язок семасіологічного та ономасіологічного аспектів на синхронному тлі*, зокрема у працях Н.Ф. Стаховської, І.В. Котеленець, О.О. Романової, А.В. Зеніної, О.В. Колган, С.М. Локайчук, О.О. Мороз, Н.П. Книщенко, М.М. Медведь, Л.Л. Михайленко, Є.С. Ємельянової, А.А. Романченка, Н.Л. Краснопольської [10].

Кілька векторів досліджень характерні і для історичного напрямку сучасного українського термінознавства:

- *вивчення галузевої лексики конкретного історичного періоду*, зокрема у працях Г.М. Дидик-Меуш, Н.І. Клипи, М.М. Паночка, О.Ю. Зелінської, Н.О. Лобачової, О.О. Мунтяна, Н.С. Трач, С.А. Яценка, Д.Б. Якимович-Чапран;

- визначення основних етапів формування тієї чи тієї терміносистеми (дисертації О.Я. Андріянової, М.Б. Вербенец, П.Є. Луня, О.А. Войцевої, Ю.В. Осінчука, Т.І. Жили, Н.В. Пуряєвої);

- дослідження етимонів фахових термінів, зокрема у розвідках А.М. Комаровської, Н.В. Піддубної [8].

Подальшого розпрацювання потребують крос-парадигмальний та крос-дисциплінарний вектори історичних досліджень.

Інвентаризація теоретичних праць *зіставного*, контрастивного, порівняльного й типологічного термінознавства кінця XX — початку XXI століть показала, що в українському мовознавстві немає фундаментальних теоретичних розвідок, спеціально присвячених систематизованому описові та уніфікованому визначенню цих підрозділів за основними напрямками їх досліджень. Сьогодні серед науковців немає єдності щодо трактування термінів *порівняльне*, *порівняльно-історичне*, *компаративне*, *зіставне*, *контрастивне*, *конфронтативне*, *типологічне термінознавство* й чіткого окреслення позначуваних ними понять, що спричинене:

- 1) невідповідністю задекларованого у дослідженні того чи того методу та його реалізації, яка породжує плутанину у використанні термінів *порівняльний / порівняльно-історичний метод* та *зіставний метод*;

- 2) відсутністю уніфікованого визначення проблематики та завдань окреслених підрозділів термінознавства, наприклад: а) визначення *зіставного термінознавства* як напрямку, до проблематики якого залучають питання зіставлення термінів і термінологій кількох галузей знань тієї самої мови (В.М. Лейчик, Ф.А. Циткіна) [6: 3–9; 11: 69] і різних національних мов (С.В. Гриньов-Гриневиц) [1: 77]; б) наявність, за спостереженням А.С. Зеленька, двох різних поглядів щодо завдань *типологічних досліджень*: становлення ізоморфізму мов; констатація й ізоморфізму, й аломорфізму [3; 4: 289] тощо.

Отже, українське термінознавство системно-структурної дослідницької парадигми кінця XX — початку XXI ст. репрезентує кілька основних векторів пошуку — теоретичний, вивчення семної структури терміна, типів метафори, лексико-семантичних відношень (30 %); потужний ономасемасіологічний, що формує такі основні пошукові напрями — конотативно-оцінний, етимологічний, історичний на тлі процесів термінотворення (40 %). Крос-парадигмальний напрям задекларований структурно-семантичним, діалектологічним та когнітивним аспектами (20 %). Найменше розпрацьовані в українському термінознавстві крос-дисциплінарні дослідження (10 %).

Фундаментальні теоретичні праці кінця XX — початку XXI століть з українського комунікативного термінознавства засвідчують, що проблематика цього напрямку, виформовувана сьогодні переважно в лоні галузевого термінознавства, розподіляється на такі його аспектуальні підрозділи: 1) *власне функціональне / функціонально-комунікативне* (текстоцентричне, терміноцентричне, мово- й мовленневоцентричне, номінативно-комунікативне із заглибленням у прагматику й лінгводидактику — праці

А.М. Варинської, В.В. Чепелика, Т.І. Панько, С.М. Рибачок, Н.І. Бойко, О.В. Юндіної, Г.П. Городиловської, І.А. Синиці); 2) *комунікативно-стилістичне* (текстоцентричне, нормоцентричне, мовленнєвоцентричне, перекладознавчо-контрастивне з опертям на прагматику) — розвідки Л.П. Гнатюк, І.М. Кочан, Г.П. Мацюк, Е.Ф. Скороходька, Т.Г. Скопюк, Н.Ф. Непийводи, С.М. Рибачок, Т.А. Космеди; 3) *когнітивно-комунікативне* (дискурсивне, нормативне) — праці О.О. Селіванової, Н.Є. Коваль, В.Л. Іващенко, Т.В. Весни, С.В. Вострової, Л.П. Науменко та ін. [12].

Функціонально-стильовий напрям у сучасному українському термінознавстві представлений концепціями стильової (вивчення проблеми функціонування терміна в науковому стилі, у науковому або фаховому тексті, у художньому стилі — Л.П. Гнатюк, І.М. Кочан, Г.П. Мацюк, Е.Ф. Скороходько, Т.Г. Скопюк, В.В. Деркач, О.Г. Масликова, Г.В. Черно-вол, І.А. Синиця) та стилістичної диференціації терміна (вивчення стилістичного забарвлення та різних нашарувань терміна в тому чи тому різновиді тексту — Г.М. Дядюра, О.М. Павлова, В.А. Бабюк). Сьогодні у царині функціонально-стилістичного термінознавства в Україні працюють З.Б. Куделько, С.М. Рибачок, Н.О. Яценко, Т.А. Космеда та ін. [12].

Когнітивно-дискурсивна парадигма сучасного мовознавства дозволяє по-новому осмислити традиційні об'єкти термінознавства — термін і терміносистему, представити їх у динамічній взаємодії із текстовими та позатекстовими елементами. Відтак можна констатувати актуальність термінознавчих досліджень у межах окремих галузевих дискурсів й узагальнити проблематику цих досліджень, а саме: вивчення дискурсотвірної ролі термінів; аналіз впливу позамовних чинників на еволюцію термінів і терміносистем; характеристика термінів як дискурсивних маркерів; з'ясування особливостей інтердискурсивної природи термінів і терміносистем; аналіз термінологізації і детермінологізації в контексті дискурсу; вивчення термінологічних концептів у певному різновиді дискурсу; дослідження проблем дефініювання як дискурсивної операції. Цей напрям представлений у працях О.В. Круківської, Л.П. Науменко, І.В. Сапожник, І.А. Казимирової, Т.В. Суродейкіної, О.О. Коляденко.

Антропоцентричний вектор у сучасних когнітивно-дискурсивних дослідженнях представлений працями, у яких основна увага зосереджена на мовній особистості як представникові певного соціального інституту й продуцентів мови спеціального призначення (МСП), що є об'єктом вивчення в термінознавстві, а також на прагмалінгвістичних особливостях мовлення представників певних соціальних інститутів. Огляд мовознавчих праць, присвячених аналізу мовної особистості в межах інституційного дискурсу / фахових мов, дозволяє засвідчити увагу сучасної лінгвістики до таких аспектів зазначеної проблеми: типологічні характеристики мовної особистості і статусно-рольових позицій комунікантів; дискурсні можливості мовної особистості, а також опис комунікативних стратегій і тактик в окремих різновидах інституційного дискурсу. Яскравими представниками таких наукових пошуків є О.П. Воробйова, А.Р. Га-

бідулліна, О.М. Гніздечко, О.В. Дьомкіна, О.Ю. Діомідова, О.В. Красовська, Р.Є. Пилипенко, Н.М. Попова, Л.Л. Славова, І.А. Юшковець [5].

Важливою проблемою сучасного термінознавства є практичний аспект: систематизування, упорядкування та стандартизування наукової термінології, вилучення з неї невинуватених слів-покручів, відродження окремих забутих або несправедливо «репресованих» термінів; створення підручників, посібників, довідників, військових статутів, імплементація європейських стандартів на терміни та визначення, випрацювання різних законотворчих актів державною мовою.

Термінографія як нова інтегративна дисципліна про практику й теорію укладання спеціальних термінологічних словників є галуззю на перетині лексикографії, термінознавства та певної фахової дисципліни. Вона настільки важлива, що практично не існує жодної галузі знань, яку можна було б вивчати, освоювати й розвивати, не володіючи при цьому спеціальною лексикою.

Незважаючи на ретельну працю термінологів і фахівців різних галузей знань, нерозв'язаною залишається ще ряд питань, пов'язаних із виробленням загально визнаної концепції створення термінологічних словників, оскільки у виданих часто спостерігається безсистемний набір термінів, відсутність чітко окреслених меж відповідних термінологій, порушення норм чинного правопису, що пояснюється відсутністю єдиної методологічної основи укладання словників; незавершеним процесом випрацювання концептуальних засад термінотворення та правопису новостворених термінів тощо.

Нинішня ситуація в Україні потребує створення словників, терміни в яких відповідали б кільком вимогам: 1) найповніше відбивали б суть поняття; 2) повністю відповідали б нормам і правилам сучасної української літературної мови; 3) були погоджені та задовольняли як фахівців певної галузі, так і мовознавців.

Подібні словники обов'язково повинні проходити апробацію у фахівців відповідної галузі. Вони можуть стати базою для створення українських стандартів на терміни, включаючи дефініцію, що відображає найоб'єктивніші ознаки поняття, та іншомовні відповідники європейських мов.

У зв'язку з цим зазначимо, що за укладання галузевих словників часто беруться ентузіасти з наукових установ та вишівських кафедр, які є висококваліфікованими спеціалістами відповідних галузей знань, але, на жаль, не мають достатнього досвіду лексикографічної роботи, тому подекуди такі праці нагадують списки термінів відповідних наук.

Формуючи словники українських терміносистем, потрібно орієнтуватися на власний мовний фундамент, але одночасно пам'ятати, що творимо словник не для бібліотеки, а для широкого вжитку, де останнє слово залишається за споживачем, за фахівцем, а тому орієнтування на повноцінну комунікацію, взаєморозуміння між фахівцями не лише однієї країни, а й на міжнародному рівні є необхідною умовою.

Отже, з-поміж усього масиву наукових праць, присвячених проблемам термінологічної лексики, найпотужніше представлені дисертації ономазіологічного, семасіологічного, типологічного та історичного спрямування. Від початку ХХІ ст. активно розвиваються функціональне та когнітивне термінознавство. Фрагментарно представлені теоретичні пошуки, подальшого розпрацювання потребують також крос-парадигмальний та крос-дисциплінарний вектори дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гринев-Гриневиц С.В. Терминоведение: учеб. пос. Москва, 2008. 181с.
2. Д'яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б. Основы терминотворения: Семантический та соціолінгвістичний аспекти. Київ, 2000. 218 с.
3. Зеленько А.С. Проблеми семасіології в аспекті лінгвістичних парадигм: монографія: у 2 ч. Луганськ, 2010. Ч. 1. 199 с.; Ч. 2. 201 с.
4. Зеленько А.С. Загальне мовознавство: Навч. посіб. Київ, 2010. 380 с.
5. Казимиrowa І.А. Концепція терміноцентризму в сучасному українському когнітивно-дискурсивному термінознавстві (аналітичний огляд). *Ucrainica V. Současná ukrajinistika. Problémy jazyka, literatury a kultury: Sb. příspě. z mezinár. conf. "VI olomoucké symposium ukrainistů střední a východní Evropy"*. 23 — 25.08.2012. Olomouc, 2012. С. 88 — 91.
6. Лейчик В.М. Основные положения сопоставительного терминоведения. *Отраслевая терминология и ее структурно-типологическое описание: Межвуз. сб. науч. тр.* Воронеж, 1988. С. 3 — 10.
7. Казимиrowa І.А., Туровська Л.В., Яценко Н.О. Словянське термінознавство: бібліографічний покажчик. Луцьк, 2016. 311 с.
8. Туровська Л.В. Історичне термінознавство в Україні кінця ХХ — початку ХХІ ст. *Українська мова*. 2012. № 2. С. 67 — 80.
9. Туровська Л.В. Типологічне термінознавство кінця ХХ — початку ХХІ ст. в Україні. *Вісник Національного ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 2012. № 733. С. 49 — 52.
10. Туровська Л.В. Галузеве термінознавство в Україні на початку ХХІ ст. *Дивослово*. 2013. № 11. С. 38 — 43.
11. Циткіна Ф.А. Термінознавство на Україні й аспекти зіставних досліджень. *Мовознавство*. 1993. № 2. С. 67 — 71.
12. Яценко Н.О. Функціонально-стилістичне термінознавство в Україні на початку ХХІ століття. *Наукові праці Кам'янець-Подільського нац. ун-ту імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. Кам'янець-Подільський, 2011. Вип. 28. С. 522 — 524.

REFERENCES

1. Grinev-Grinevich, S.V. (2008). *Terminology: study. pos.* Moscow (In Russ.)
2. Dyakov, A.S., Kyiak, T.R., Kudelko, Z.B. (2000). *Fundamentals of Terminology: Semantic and Sociolinguistic Aspects*. Kyiv (In Ukr.)
3. Zelenko, A.S. (2010). *Problems of semasiology in the aspect of linguistic paradigms: monograph: 2 hours*. Lugansk, Part 1. 199 s.; Vol. 2. (In Ukr.)
4. Zelenko, A.S. (2010). *General linguistics: Teaching. manual*. Kyiv (In Ukr.)
5. Kazimirova, I.A. (2012). The concept of terminocentrism in modern Ukrainian cognitive-discursive terminology (analytical review). *Ucrainica V. Současná ukrainian language. Problémy jazyka, literatury a kultury: Sb. příspě. z mezinár. conf. "VI olomoucké symposium ukrainistů střední a východní Evropy"*. 23 — 25.08.2012. Olomouc, pp. 88 — 91.
6. Leykich, V.M. (1988). Basic principles of comparative terminology. *Sectoral terminology and its structural-typological description: Interuniversity. Sat scientific tr.* Voronezh, P. 3 — 10. (In Russ.)
7. Kazimirova, I.A., Turovska, L.V., Yatsenko, N.O. (2016). *Slavic terminology: a bibliographic index*. Lutsk (In Ukr.)

8. Turovskaya, L.V. (2012). Historical terminology in Ukraine at the end of the XX — beginning of the XXI century. *Ukrainian language*. 2, 67 — 80. (In Ukr.)
9. Turovskaya, L.V. (2012). Typological terminology of the end of the XXth — beginning of the XXI century in Ukraine. *Bulletin of the National Unitary Enterprise "Lviv Polytechnic". Series "Problems of Ukrainian terminology"*. 733, 49 — 52. (In Ukr.)
10. Turovskaya, L.V. (2013). Sectoral Terminology in Ukraine at the Beginning of the Twenty-first Century. *Divoslove*. 11, 38 — 43. (In Ukr.)
11. Tsitkina, F.A. (1993). Terminology in Ukraine and aspects of comparative research. *Linguistics*. 2, Vol. 67 — 71. (In Ukr.)
12. Yatsenko, N.O. (2011). Functional-stylistic terminology in Ukraine at the beginning of the XXI century. *Scientific works of Kamyanets-Podilsky National University. named after Ivan Ogienko. Philological Sciences*. Kamenetz-Podolsky, Vol. 28, 522 — 524. (In Ukr.)

Статтю отримано 28.02.2018

Liudmyla Turovska

Institute of the Ukrainian Language of National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

UKRAINIAN TERMINOLOGY OF THE 21st CENTURY: MAIN RESEARCH AREAS

The paper presents brief characteristic of the main direction of scientific researches in the Ukrainian terminology of the beginning of the 21st century. The mentioned period can be characterized by terminologists' interest in traditional aspects of scientific studies and also by growing importance of functional-communicative and cognitive terminology.

Traditional / system-structural Ukrainian terminology actively develops semasiologic branch which is assumed to study problems of semantic, such as notion and meaning correlation, semantic of term development, semantic facts and lexica-semantic relationships (polysemy, homonymy, synonymy, antonymy, hyponymy, terms unification etc.).

Functional-style branch in the modern Ukrainian terminology is represented by conceptions of style and stylistic differentiation of term.

Cognitive-discursive paradigm of the modern linguistics makes it possible to think in a new way over traditional object of terminology — term and termsystem, to represent it in dynamic cooperation with textual and non-textual elements.

Important problem of the modern terminology is practical aspect: systematization, normalization and standardization of scientific terminology, taking out of it unjustified words, second birth of some forgotten or wrongly "repressed" terms; textbooks, workbooks, reference books, military statutes writing, the implementation of European standards on term and definition, the development of various legislative acts in the state language.

The current situation in Ukraine requires the creation of such dictionaries, the terms of which would meet several requirements: 1) would fully reflect the notion of the concept; 2) would fully comply with the norms and rules of the modern Ukrainian literary language; 3) would meet the requirements of both specialists of a particular industry and linguists.

Keywords: *Ukrainian terminology, traditional terminology, cognitive branch, functional-communicative branch, terminological dictionary.*